

מדינת ישראל
משרד החינוך
מינהל חברה ונוער
אגף של"ח וידיעת הארץ

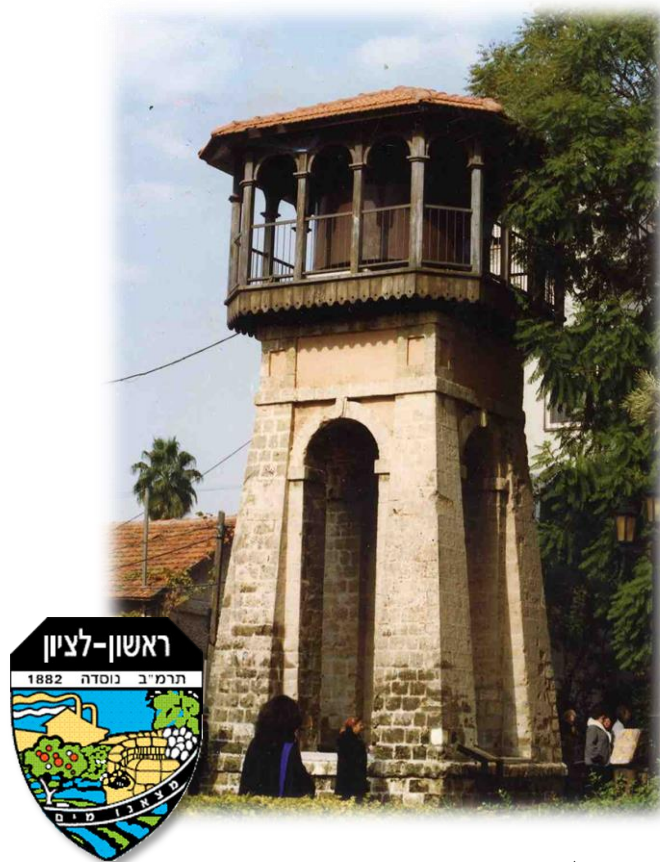
ראשונים תמיד אנחנו

בעקבות העלייה הראשונה במושבה ראשון-לציון

"אנו ניטע בשביל בנינו כשם שאבותינו שמרו על המסורת בשבילנו.

חיינו הם רגע בנצח של עמנו, רגע זה יש לו התחייבות שלו."

(בנימין זאב הרצל, מתוך: "הפתרון לשאלת היהודים")

מגדל המים, מתוך: [ויקיפדיה](#)

היש"מ מותאם לסדנת "המהפך הציוני במישור החוף"

מאת: רועי שמיר

עריכה: רונית בין

עריכה לשונית: אפרת חבה

עיבוד: אלי שיש

תשע"ג-2013

רח' הנביאים 30, בניין ארלדן ירושלים, 91911, טל': 02-5603190/1, פקס': 02-5602054

אגף של"ח וידה"א – inbalba@education.gov

קובץ זה מכיל קישורים גם לאתרים חיצוניים שאינם אתרי משרד החינוך.

תוכן אתרים אלו, לרבות הפרסומות הכלולות בו, הינו באחריות בעלי האתרים ואינו באחריות משרד החינוך.

ראשונים תמיד אנחנו

בעקבות העלייה הראשונה במושבה ראשון-לציון

"אנו ניטע בשביל בנינו כשם שאבותינו שמרו על המסורת בשבילנו.

חיינו הם רגע בנצח של עמנו, רגע זה יש לו התחייבות שלו."

(בנימין זאב הרצל, מתוך: "הפתרון לשאלת היהודים")

ראשון-לציון נוסדה כמושבה חקלאית בשנת 1882 על-ידי תנועת "חובבי ציון" בהנהגתו של זלמן דוד ליבונטין. היא הייתה היישוב העברי הראשון במישור החוף הדרומי.

ביום ט"ו באב תרמ"ב (31 ביולי 1882), עלו על הקרקע שבעה-עשר מייסדי המושבה. שם המושבה ניתן לה על-פי הפסוק בישעיהו מא, כז: "ראשון לציון הנה הנם ולירושלם מבשר אֶתֶן" (להרחבה, ראו: **ואלה תולדות (6)**).

ראשון-לציון משקפת בשמה את היזמות ואת החלוציות של ההתיישבות היהודית בארץ ישראל. כאן, נוצרו נכסי צאן ברזל בהוויית המדינה שבדרך: הדגל, ההמנון הלאומי, "הקרן הקיימת" ואף בית הספר העברי הראשון בעולם.

המסלול בעיר עובר בין אתריה הראשונים, השלובים בנוף העכשווי שלה. בכך, משתלבים הישן והחדש לשלם המציג את התפתחותה של ראשון-לציון ממושבה לעיר.

ראשון-לציון היא דוגמה אחת מרבות למימוש הרעיון הציוני בארץ ישראל.

חבל ארץ: **מישור חוף יהודה** (המהווה חלק מ**מישור החוף הדרומי**).

משך זמן היש"מ: כ-5 שעות (ללא נסיעה).

אורך מסלול ההליכה: כ-3 ק"מ.

נקודת התחלה: "גן הראשונים" – יורדים מהאוטובוס בשדרות הרצל פינת רחוב הכרמל.

נקודת סיום: "גן הראשונים"

עונה מומלצת: כל השנה.

מגבלות: אין

דגשי בטיחות: חציה במעברי חציה ובאור ירוק בלבד! להיזהר בתנועה בכביש, לחצות בציות לחוקי התנועה, יש להקפיד ללכת על המדרכה בלבד, אין לפצל או לאחד חוליות.

דרגת קושי: קל, בר-נגישות.

אתרים בתשלום: "באר המושבה" בתשלום ונדרש תיאום מראש.

שעות פתיחה של הבאר:

א', ג', ד', ה': 00:00-14:00

ב': 00:00-13:00 / 00:00-19:00

טלפון לתיאום: 03-9598862/90

פרטים באתר האינטרנט של **מוזיאון ראש"ל** (בנוסף, אפשר לתאם ביקור בתשלום במוזיאון).

מה ביש"מ

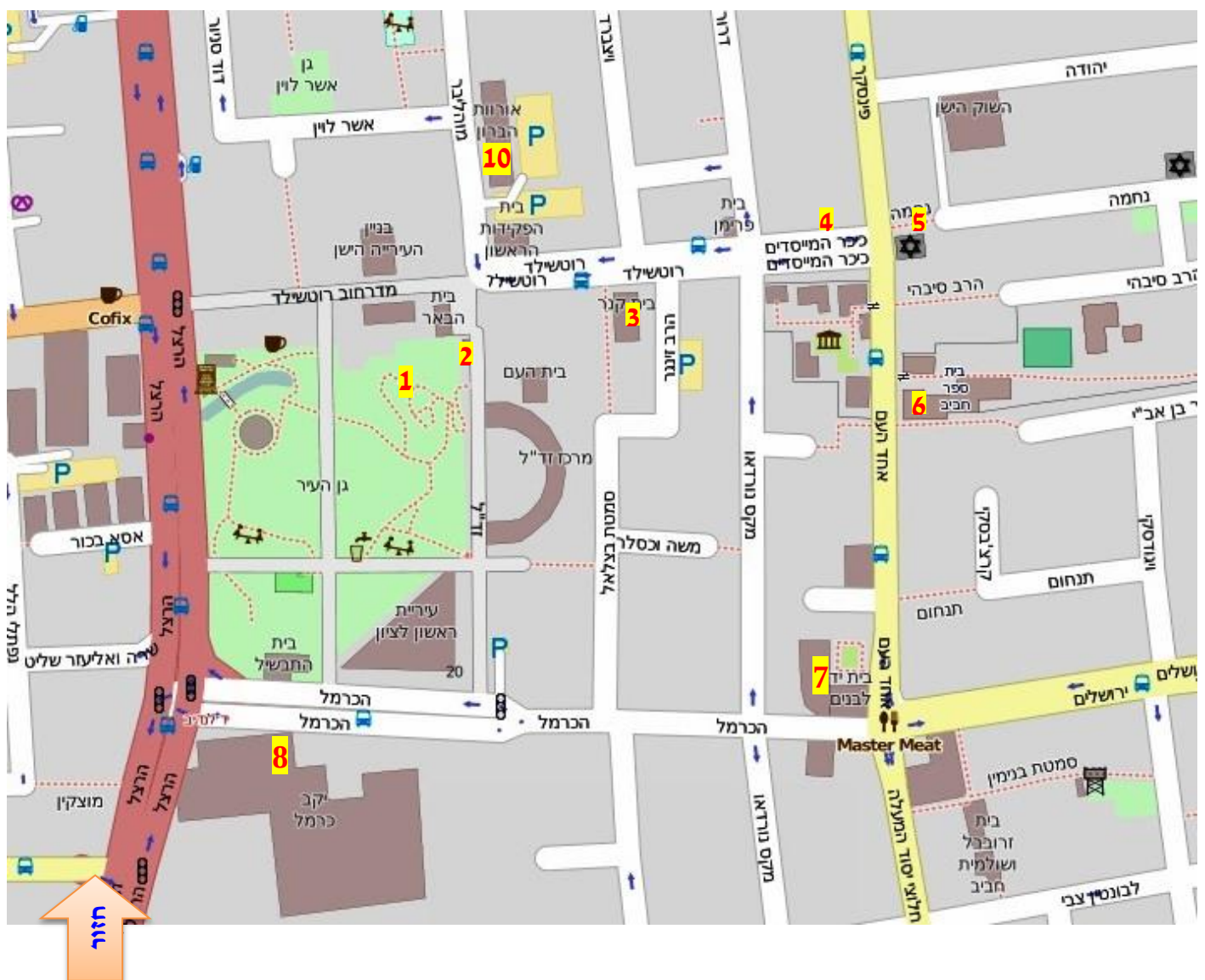
1. [תיאור המסלול](#)
2. [מפת היש"מ](#)
3. [תיאור האתרים שבמסלול](#)
4. [מהלך הפעילות ביש"מ](#)
5. [המחשות ואמצעי עזר לניהול היש"מ:](#)
 - [משחקים ונהנים \(1\)](#)
 - [אתרים מספרים – משחק משימות בראשל"צ \(2\)](#)
 - [מיהו הברון רוטשילד? חידון \(3\)](#)
 - [אנחנו מציגים – הפקידים במושבה \(4\)](#)
 - [מעגל השל"ח \(5\)](#)
 - [מהו מעגל השל"ח?](#)
 - [ואלה תולדות \(6\)](#)
 - [תמונות מספרות – מהשנים הראשונות \(7\)](#)
6. [תנ"ך: ישעיהו מא, כז](#)
7. [ביבליוגרפיה מומלצת](#)
8. [קישורים אינטרנטיים נוספים](#)

תיאור המסלול

המסלול מתחיל **"ב"גן הראשונים" (1)** – בחלקו המזרחי משטחי דשא לפעילויות שונות. משם נצא לתור את אתריה הבולטים של ראשון-לציון על-ידי משחק משימות: **"הבאר ומגדל המים" (2)** – מתקנים אלו שימשו את המושבה ראשון-לציון ובלעדיהם לא יכלה המושבה להתקיים. נמשיך אל ביתו המיוחד של החקלאי יעקב קנר, **"בית יעקב קנר" (3)**. נלך לרחבת **"כיכר המייסדים" (4)** – שם הוצבו האוהלים הראשונים בט"ו באב תרמ"ב (1882). בסמוך לכיכר נמצא המבנה המפואר של **"בית הכנסת הגדול" (5)**. נפנה דרומה אל **"בית ספר 'חביב'" (6)** – בית הספר העברי הראשון בארץ ישראל ובעולם כולו. משם נמשיך אל **"בית הפקידות" (7)**, המשמש היום כבית "יד לבנים". נגיע אל היקב (8) ואל בית העם (9), **"באורות הברון" (10)** נתוודע אל הברון רוטשילד ואל תרומתו החשובה למושבות בארץ ישראל. נסיים את המסלול ונסכם את היום **"ב"גן הראשונים" (1)**.

מפת היש"מ

מתוך: **עמוד ענן**

תיאור האתרים שבמסלול

"גן הראשונים" (1) – במתחם הרחובות רוטשילד, הרצל, הכרמל, ז"ל לפנים, הייתה תחנת ניסיונות חקלאית ב"גן העיר". בתחנה, נערכו ניסיונות בגידולים חקלאיים רבים, כגון: כותנה, טבק, גרניום, תות, שקד, איקליפטוס, ולאחר זמן גם הדרים. על שטח תחנת הניסיונות, ניטע פרדס המושבה, ובמרכזו ניטעה שדרת דקלים. בשדרה זו, נערכו קבלות פנים לגדולי אומות העולם שהגיעו למושבה, ביניהם: הרצל, בלפור, צ'רצ'יל ורעייתו, **הברון א"ד רוטשילד** ורעייתו. כחלק מפרויקט ז"ל, שוקם "גן העיר" תוך שמירה על צביונו. בתכנונו המחודש, נשמרו מאפייני הגן – הכוללים את שדרת הדקלים ואת מגוון העצים הנדירים. בחלקו המערבי, הוקמה במה לתזמורת. כן נבנו שבילים מרוצפים, אגם מים ומזרקות. בחלקו המזרחי, נשתלו משטחי דשא לפעילויות שונות. בפאתי הגן הצפוניים-מערביים, מוצבת אנדרטה לזכר הנופלים בהפצצה המצרית בשנת תש"ח.

באר ומגדל המים (2) – רחוב רוטשילד 19

ברכת מים מכוסה גג רעפים הוקמה על מבנה עמודים על יד באר המושבה. המבנה עשוי אבני כורכר המסותתות בדיוק רב. בברכה גבוהה זו, נאספו מי שתייה. את המים היו מעלים במשאבה מן הבאר ומובילים לשלוש ברכות גדולות בקרבתה. האחת, הגדולה והפתוחה, שימשה כשוקת לבהמות ולשחייה לצעירי המושבה. השנייה, הגבוהה, נועדה לאגירת מי שתייה. השלישית, הקטנה, שימשה לאספקת מים לצורכי הבית של התושבים. מצוקת המים הייתה הבעיה העיקרית של תושבי ראשון-לציון עם עלייתם לקרקע בשנת 1882, תרמ"ב. לאחר הכישלון של חפירת באר בראש הגבעה, נחפרה באר שנייה במורד. מאמצים רבים הושקעו בחפירתה, ומחוסר אמצעים כספיים לסיים את החפירה, נשלח נציג המושב, יוסף פיינברג, לאירופה. **הברון רוטשילד** הואיל להעניק למתיישבים, בעילום שם, את הסכום החסר. החפירה המייגעת הסתיימה בהצלחה. בעומק 84 מ', נמצאו מים חיים. ב-23 בפברואר 1883, צעק חיים חיסין ממעמקי הבאר שזה עתה נחפרה: "מצאנו מים!". צבי לבונטין, זקן מייסדי המושבה, מיהר ושילם ארבעים פרנק בעד כוס המים הראשונה. גורל ראשון-לציון נחרץ לחיים. באר המושבה הונצחה על סמלה של עיריית ראשון-לציון לדורות.

בית יעקב קנר (3) – רחוב רוטשילד 7

יעקב קנר, מחקלאיה המצליחים של המושבה, הקדיש תשומת לב רבה לעיצוב המיוחד של ביתו. הבית נבנה בשנת 1900 בסגנון קולוניאלי. בחזית הבניין (מתחת לגג הרעפים), קבועות אותיות ראשי התיבות של שמו: י.ק., עשויות ברזל. יעקב קנר

הוריש את הבית לציבור. משנת 1940 עד שנת 1985, שימש המבנה כבית "מגן דוד אדום", וניתנה בו עזרה ראשונה לכל נזקק. בימי הפרעות ובמלחמת השחרור, שימש הבית מרכז פעילות לחברי ההגנה ומרכז הדרכה ומקום קבלת עזרה ראשונה. במרתפו, פעל בית חולים וחדר ניתוח. כיום, הבית משמש משכן אמנות של עמותת הציירים והפסלים בראשון-לציון.

כיכר "המייסדים" (4)

רחבת כיכר המייסדים היא פסגת הגבעה שאליה הגיעו שבע-עשרה המשפחות הראשונות. בט"ו באב תרמ"ב (1882), הוצבו עליה האוהלים הראשונים. גבעה זו, שהייתה שוממה וזרועת קוצים, נהייתה ברבות הימים למרכז חיי המושבה. בכיכר הוקמו צריף הדואר – הפוסטה, תחנת ההסעה של [הדיליז'נס](#) ופעמון המושבה – שהזעיק את התושבים בעת שמחה ובשעת צרה.

בית הכנסת הגדול (5) – מול כיכר "המייסדים" (על צומת הרחובות אחד העם ולייב פינסקר)

בשנת תרמ"ה (1885), הונח היסוד לבניין בית הכנסת על הגבעה שבמרכז המושבה. רישיון הבנייה הושג מהממשל הטורקי, בערמה ובעזרת שוחד, בתנאי שיהא זה מחסן לצורכי האיכרים. בניית "המחסן" נמשכה עד שנת תרמ"ט (1889). ייעודו האמתי כבית כנסת הושלם, וסביבו נבנו בתיה הראשונים של ראשון-לציון. את המבנה המפואר תכנן האדריכל ברוך פפירמיסטר – איכר, איש ראשון-לציון.

בית הספר "חביב" (6) – רחוב אחד העם 7

בית ספר זה הוא בית הספר העברי הראשון בארץ ובעולם. הוא נוסד בשנת תרמ"ו (1886), ונקרא על שם דב חביב (לובמן) – עסקן ציבור אשר כיהן שנים רבות כראש ועד ההורים של בית הספר וכראש ועד המושבה. מנהל בית הספר בתחילה היה מרדכי לובמן, פקיד הברון, והוא ערך תכנית לימודים מסודרת שכללה לימודי יהדות ספרות ומדעים מדויקים. המורים היו: דוד יודילוביץ, ישראל בלקינד, יוסף ויתקין, ד"ר מטמן-כהן, יצחק גולני, מאיר שיף, אהרון קרון ורבים נוספים. בבית הספר לימדו עברית בעברית, וכן את כל המקצועות, בהשפעתו של אליעזר בן-יהודה, "אבי תחיית הלשון העברית", ובהדרכתו. ספרי הלימוד הראשונים בשפה העברית, בכל המקצועות, נכתבו על-ידי מורי בית ספר זה בראשון-לציון.

בית הפקידות – בית "יד לבנים" (7) – רחוב אחד העם 20 פינת רחוב הכרמל 2

בית הפקידות היה המבנה הגדול והמפואר ביותר במושבה בשנותיה הראשונות. הבית נקרא בפי בני המושבה בשם זה כי בו התרכזו פעולות פקידי הברון א"ד

רוטשילד בראשון-לציון ובכל הארץ. בתקופה מאוחרת יותר, שכנו בבית משרדי מינהל היקבים ומשרדי אנשי פיק"א – נציגי הברון בארץ. כיום, משמש הבית כבית "יד לבנים" להנצחת זכר החללים בני ראשון-לציון. בשנת 1998, הורחב הבית ושופץ. כחלק מהשיפוצים, נבנה מבנה תואם למבנה הקיים, ובתווך, בין שני המבנים, נבנה אודיטוריום המשמש לפעולות תרבות והנצחה.

יקב (8) – רחוב הכרמל 25

בניית יקב ראשון-לציון הושלמה בשנת 1890, והוא היה לגדול ולמשוכלל ביקבי האזור. את המבנים תכנן האדריכל הגרמני שוהמכר. היקב שירת את כורמי המושבה ואת כורמי מושבות יהודה. לצורכי הפעלתו הסדירה של היקב, נחפרה באר מים מיוחדת, ונבנו בתי מלאכה לייצור כלי עזר, לדוגמה: חביות ומשאבות. לצד בתי מלאכה אלו, התפתחו תעשיות זעירות, כמו: משי ובשמים, לפרנסת התושבים. את היין שימרו במרתפי היקב. הברון א"ד רוטשילד (אשר מימן את בניית היקב ואת הפעלתו) לא חסך בהוצאות כדי ליצור תוצרת שתתחרה בשוקי העולם. בשנת 1905, מסרה פקידות הברון את היקב לידי אגודת הכורמים המשותפת ליקבי ראשון-לציון וזיכרון-יעקב.

בית העם (9) – רחוב זד"ל 3

בית העם נבנה בשנים תרנ"ג-תרנ"ח (1898-1983) מתרומות האיכרים. בנייתו נעשתה כאות תודה לברון רוטשילד ולרעייתו על עזרתם הרבה. בית העם היה המרכז התרבותי-חברתי של בני המושבה ואף של בני מושבות יהודה השכנות: נס-ציונה, רחובות וגדרה. בבית זה ערכו חתונות, הצגות ואירועים שונים. תזמורת בני המושבה הנודעת בשמה, האורקסטרה, הייתה מנגנת בכל אירוע במושבה בכלי נשיפה ובכלי מיתר. כיום, כחלק מפרויקט זד"ל, חודש בית העם ושוחזר מראהו המקורי.

אורוות הברון (10) רחוב מוהוליבר פינת רחוב רוטשילד

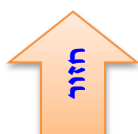
בית דו-קומתי בו שכנו משרדי פקידות הברון, והאדמיניסטרציה. בחצר הקימו הפקידים אורווה גדולה ומפוארת לסוסים ולכירכרות, מחסנים וחדרים לרוכבים. משני צידי הבניין הוקמו חדרים לעובדי האורוות.

מהלך הפעילות ביש"מ

סדר	מיקום הפעילות	נושא הפעילות	תיאור הפעילות	דגש מיוחד	הערות	זמן	ציוד מיוחד
1	דשא ב"גן הראשונים" (1)	1. ארוחת בוקר 2. <u>משחק</u> פתיחה 3. הצגת נושא היש"מ 4. תדריך יציאה וכללי בטיחות	<u>משחקים ונהלים (1)</u> – פעילות מש"צים מה מצפה לנו היום? קישור היש"מ לסדנה והצגת המסלול תדריך, הוראות לפני יציאה לפעילות	הוראות ביטחון ובטיחות ע"י מורה השל"ח *חלוקה <u>לחוליות</u> תתבצע בכיתה יש להקפיד שיהיה טלפון נייד זמין לכל חוליה.	1. ארוחת בוקר – להקפיד להשאיר שטח נקי (יש שירותים במקום). הוראות ביטחון ובטיחות ע"י מורה השל"ח, רישום חוליות + מספרי טלפון. *יש להיזהר בתנועה בכביש, יש לחצות במעברי חציה בלבד ובציות לחוקי התנועה! *יש להקפיד ללכת על המדרכה בלבד! *אין לפצל או לאחד חוליות. *יש להיזהר מחפצים חשודים. הקפידו על שתיית מים.	45 דק'	
2	המושבה הישנה ראשלי"צ	הכרת אתרי העלייה הראשונה + ניווט תכסית ע"פ חוליות. אתרים: 1-9	החוליות מתקדמות מתחנה לתחנה בהתאם לדפי המשימה. *בסיום הסיור בחוליות, התלמידים חוזרים לנקודת ההתחלה בשעה היעודה. המורה אוסף את דפי המשימה. *הולכים יחדיו אל תחנה מספר 7 במפה: אורות הברון. *יש להיזהר בעת חצית הכביש	הקפדה על כללי בטיחות. *יש לקבוע שעת סיום המשימות בחוליות. לכל חוליה <u>אתרים מספרים – משחק משימות בראשלי"צ (2)</u> . יש לקרוא את השאלות ולמלא בהתאם להנחיות.	<u>אתרים מספרים – משחק משימות בראשלי"צ (2)</u>	2 שעות	

3	אורות הברון (10)	משימת <u>מש"צים</u> / אחת החוליות	אורות הברון – רקע על הברון רוטשילד ועל פועלו בארץ. סיכום : חידון בנושא הברון רוטשילד.	*לאחר סיום החידון באורות הברון, ממשיכים (ביחד) אל בית "יד לבנים", שהיה בעבר בית הפקידות (7)	מש"צים/ חברי קבוצה אחרת מכינים הדרכה על הברון. <u>מיהו הברון רוטשילד?</u> <u>חידון (3)</u>	60 דק'	אפשר להביא צ'ופרים לעונים תשובה נכונה בחידון בנושא הברון.
4	בית "יד לבנים" – <u>בית הפקידות</u> (7)	הצגה מש"צים דיון מסכם (לאחר ההצגה)	"יד לבנים" – רקע על המחלוקות בין אנשי המושבה לאנשי הברון.		מש"צים מתכוננים מראש ומביאים תחפושות ועזרים. <u>אנחנו מציגים – הפקידים</u> <u>במושבה (4)</u> <u>שאלות מסכמות להצגה</u>		תחפושות ועזרים נלווים להצגה בבית הפקידות.
5	באר (2)	ימיה הראשונים של ראשל"צ	צפייה במיצג אור-קולי המתאר את ימיה הראשונים של ראשל"צ וכיצד התמודדו עם בעיות המים במקום.		יש לתאם כניסה מראש (ראו סעיף אתרים בתשלום).	30 דק'	כניסה בתשלום
6	"גן הראשונים" (1)	מעגל השל"ח <u>וסיכום</u> <u>היש"מ</u>	<u>מעגל</u> <u>השל"ח:</u> <u>המעשה</u> <u>הציוני (5)</u>		המורה מושיב את התלמידים במעגל על הדשא.	30 דק'	

המחשות ואמצעי עזר לניהול היש"מ

משחקים ונהנים (1)

בכניסה ל"גינת הראשונים" יש מדשאה גדולה שבה אפשר לערוך משחקי פתיחה לפני תחילת היש"מ.
מצ"ב הצעות מספר למשחקי חברה והפגה:

ברוזה, ברוזה, אוזה...

התלמידים יושבים במעגל. אחד הילדים סובב את המעגל מבחוץ. אגב הליכה, הוא נוגע בראש כל ילד ואומר "ברוזה, ברוזה, ברוזה..." , כשהוא מגיע לראשו של הילד שבחר, הוא אומר "אוזה" (במקום "ברוזה"). על הילד הנבחר לקום ולרדוף אחר הילד שבחר בו. על הילדים להגיע למקום הריק במעגל ולהתיישב בו. הילד שלא הספיק להתיישב מקבל את תפקיד הקורא "ברוזה..." וכו'.

צחוק מדבק

כל התלמידים בכיתה עומדים במעגל, אחד הילדים אומר בקול "חה", הבא אחריו: "חה חה", השלישי "חה חה חה" וכן הלאה. את ה"חה חה חה" יש לומר ברצינות. מטרת המשחק היא לשמור על הבעה רצינית (מה שלא מצליח בדרך כלל). אם אחד הילדים שגה או צחק, הוא מוצא מן המשחק.

העבר את הכובע

התלמידים מתחלקים לשני מעגלים – מעגל חיצוני ומעגל פנימי. לאחד המשתתפים מונח כובע על הראש. המטרה היא להעביר את הכובע מראש לראש בלי להשתמש כלל בידיים! הקבוצה שמצליחה להעביר את הכובע לסגירת בין כל העומדים במעגל – היא הקבוצה המנצחת.

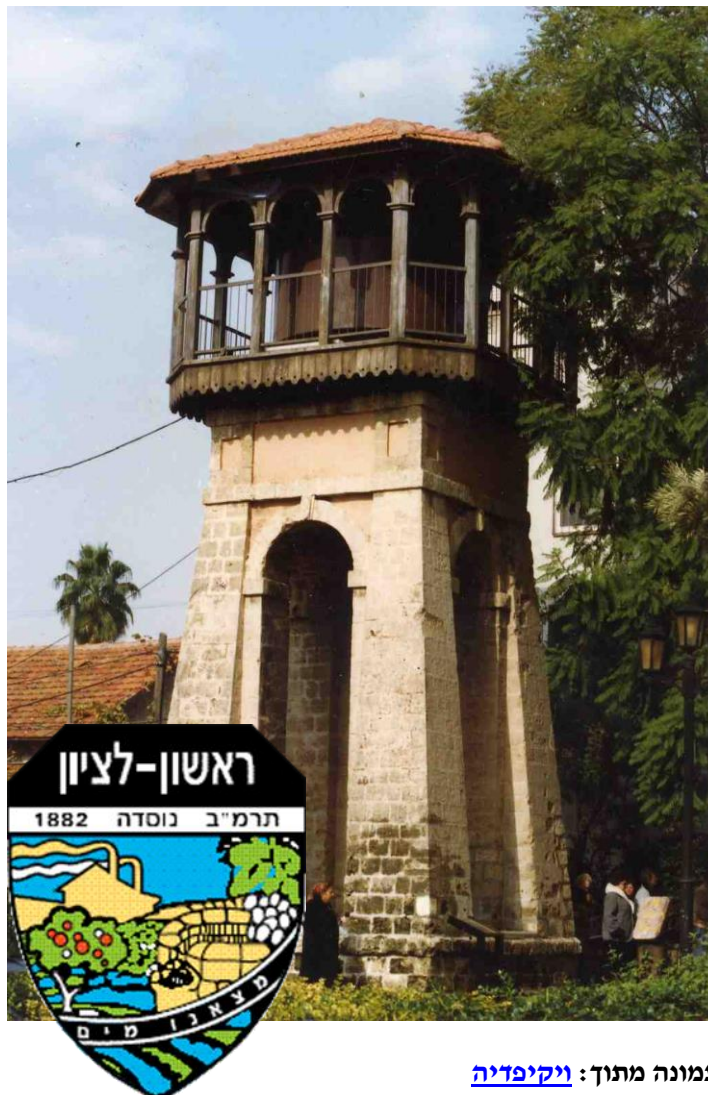
גב אל גב

להתחיל את המשחק בשני ילדים. הילדים יושבים על הרצפה גב אל גב ומשלבים ביניהם מרפקים. בספירה עד 3, עליהם לקום. זוג שהצליח לקום מצטרף לזוג אחר, ושוב כולם חוזרים על אותו מהלך. הקבוצה הארוכה ביותר שמצליחה להתרומם יחד היא הקבוצה המנצחת.

ראשונים תמיד אנחנו

אתרים מספרים

תמונה מתוך: [ויקיפדיה](#)

”אנו ניטע בשביל בנינו כשם שאבותינו שמרו על המסורת בשבילנו.

חיינו הם רגע בנצח של עמנו, רגע זה יש לו התחייבות שלו.”

(בנימין זאב הרצל, מתוך: ”הפתרון לשאלת היהודים”)

משימות לתלמידים

אתרים מספרים

לפניכם שאלות על אתרים מספר שנשמרו מימי היות ראשון-לציון מושבה. עליכם להגיע לכל אחד מהאתרים בעזרת מפת האזור המצורפת. בכל אחד מהאתרים, יש שאלות המתאימות לאתר, יש לענות על השאלות ולהגיש את התשובות למורה בסיום הסיור.

(רמז: בכל אתר תמצאו שילוט שיעזור לענות על השאלות.)

היזהרו בתנועה בכביש, חצו במעברי חציה בלבד ובציות לחוקי התנועה! יש להקפיד ללכת על המדרכה בלבד! אין לפצל או לאחד חוליות, היזהרו מחפצים חשודים, הקפידו על שתיית מים.

התמונות מתוך: [ויקיפדיה](#)

תחנה 2: באר ומגדל מים

1. מי מימן את בניית הבאר?
2. לדעתכם, מה היו מקורות המים של המתיישבים טרם נחפרה הבאר?
3. חשבו: מדוע נבנה מגדל המים לגובה?
4. מאילו חומרים נבנה מגדל המים (עץ, אבן, ברזל)?

תחנה 3: בית יעקב קנר ו"מספרת החייל"

- יעקב קנר היה מחקלאיה הראשונים של ראשל"צ. הקדישו רגע להתבוננות בעיצובו המיוחד של הבית.
1. כיצד אנו יודעים כי הבית אכן שייך ליעקב קנר?
 2. למה שימש הבית לאחר שהועבר לראשות הציבור?
 3. למה שימש הבית בתקופת מלחמת השחרור?
- הסתכלו ב"מספרת החייל" שנמצאת ליד.
- 4 מי היה הספר במקום?
 - 5 באילו שנים פעלה כאן מספרה?
 - 6 מדוע קוראים לה מספרת החייל?

תחנה 4: כיכר "המייסדים" ופעמון המושבה

1. אתם נמצאים כעת ב"כיכר המייסדים". באיזה תאריך הקימו כאן משפחות המייסדים את העיר? כמה משפחות מייסדים היו בתחילה?
2. הרימו את עיניכם והתבוננו בפעמון המושבה. מתי ובאילו אירועים השתמשו בפעמון?
3. גשו לשחזור של הקיוסק הראשון שנמצא ליד, קראו את השלט וענו:
-באילו שנים פעל הקיוסק?
-מהי גלידה חמה?
-ממה היה עשוי משקה הצוף שמכרו בקיוסק?

תחנה 5: בית הכנסת הגדול

"בית הכנסת הגדול" בראשון-לציון נבנה במשך השנים 1885-1889, תוך מאבק לקבלת רישיון מטעם השלטון התורכי טורקי. בית הכנסת היה יסוד חשוב בעיצוב הווי המושבה.

1. תארו את שלבי בנייתו.
2. לדעתכם, מה מלמדים גודלו ומרכזיותו?
3. מדוע הוקם דווקא בנקודה זו?

תחנה 6: בית הספר "חביב"

עברו את הכביש בזהירות והגיעו לביה"ס "חביב".

1. מתי נוסד ביה"ס?
2. על שם מי נקרא ביה"ס?
3. במה ייחודו של בית ספר זה?

התמונות מתוך: [ויקיפדיה](#)

תחנה 7: בית "יד לבנים"

1. למה שימש מבנה זה בעבר?
2. מי התגוררו במקום זה? מה היה תפקידם?

תחנה 8: היקב

בניין היקב היה המרכז הכלכלי של ראשל"צ ושל כורמי אזור יהודה. בבניין זה, הוכנסו מיטב השיפורים והשכלולים של אותה תקופה (מנורות חשמל, מכונת קיטור, טלפון וכו').

1. מתי נבנה היקב?
2. מי מימן את בנייתו?
3. מי מנהל את היקב כיום?

תחנה 9: בית העם

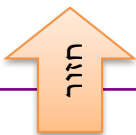
1. למה שימש בית זה בעבר ולמה הוא משמש כיום?
2. מי התארח במקום לשמיעת קונצרט ומתי? מתוך הכתוב: האם האורח נהנה מהקונצרט? העתיקו את השורות הרלוונטיות המבטאות זאת.

תחנה 1: "גן העיר"

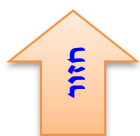
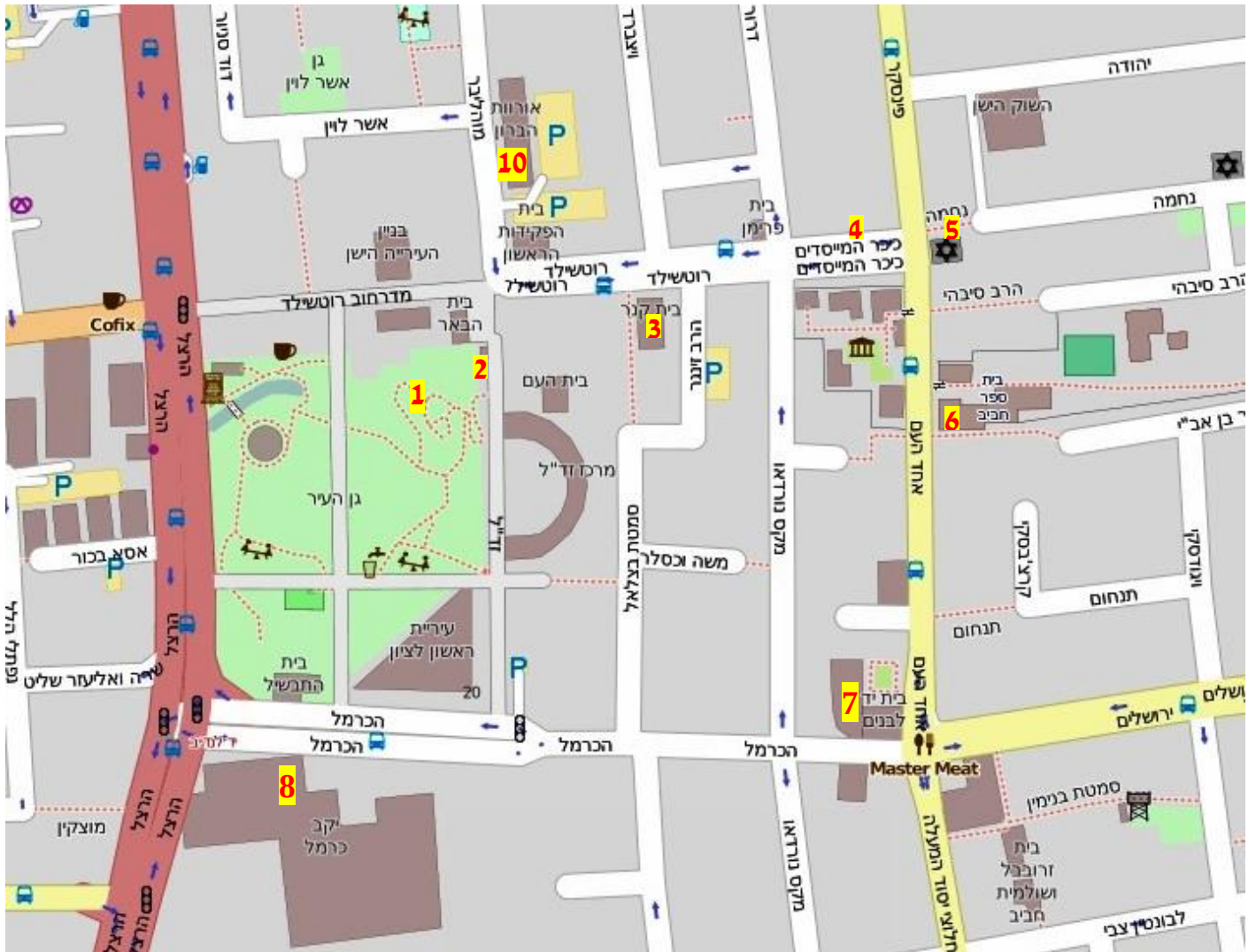

גן העיר הוא גן ציבורי גדול, שנקרא לפנים "פרדס המושבה", ובו שדרה מרהיבה של דקלים. בעבר היה זה גן ניסיוני שממנו נשלחו זני צמחים לכל הארץ. כאן נערכו קבלות פנים לאישים חשובים שביקרו במושבה (רוטשילד, הרצל, המושל הטורקי).

1. סיירו בגן ונסו לזהות כמה שיותר סוגי עצים הנמצאים בו. ציינו לפחות 5 סוגים שונים.

מתוך: עמוד ענן

מיהו הברון רוטשילד? חידון (3)

בסיום היש"מ ולאחר שהתלמידים חזרו אל נקודת הפתיחה ב"גן הראשונים", המורה אוסף את דפי המשימה, וכולם הולכים יחדיו אל תחנה מספר 7 במפה – אורוות הברון. יש להיזהר בעת חציית הכביש.

אנחנו נמצאים כעת במקום שנקרא "אורוות הברון", ברחוב מוהליבר פינת רחוב אשר לוי. יש להושיב את התלמידים במגרש שמאחורי המבנה (מכיוון שקדמת המבנה סמוכה לכביש הראשי). הבית שימש כבנין משרדים של פקידי הברון. בחצר הייתה אורווה גדולה ומפוארת לסוסים, מקום חניה לכרכרות, מחסנים וחדרים לרוכבים. היום, החלק הצפוני של המבנה משמש כבית הוועד החקלאי, והחלק הדרומי משמש בתי עסק ומסעדה.

הברון רוטשילד – רקע על הברון רוטשילד מתוך אתר "רמת הנדיב"

- * חי בין השנים : 1845-1934.
- * מוצאו היה ממשפחת בנקאים יהודית עשירה מאוד בצרפת.
- * מימן את ההתיישבות היהודית בא"י בתקופת העלייה הראשונה. ביקר בארץ חמש פעמים כדי לעמוד מקרוב על התפתחות המפעל ההתיישבותי.
- * ציווה כי לאחר מותו יעלו את עצמותיו ויקברוהו באדמת א"י.
- * עשרים שנה לאחר מותו, בשנת 1954, נתמלאה צוואתו. הוא ואשתו נקברו בא"י.

ראשית פעילותו

- המושבות הראשונות נקלעו למצוקה כלכלית חמורה, והרב מוהליבר הצליח לרתום את לב הברון למען יישוב א"י.
- הברון הסכים לעזור למושבות בשלושה תנאים :
1. האחריות על המושבה תעבור אליו.
 2. ציות המתישבים להוראותיו.
 3. שמירת זהותו בסוד – מכאן כינויו "הנדיב הידוע".

מניעיו

1. עזרה לאחים בצרה, הזדעזעותו מהפרעות ברוסיה ואמונתו כי הקמת המושבות תסייע לשיפור מצבם של יהודי רוסיה שעלו לישראל.
2. תשובה לאנטישמיות, הברון חשב שהצלחת היישוב בארץ תהייה תשובה הולמת לטענות האנטישמיים בעולם כולו.

פעילויותיו של הברון דה רוטשילד

1. שליחת אנשי מקצוע למושבות, כמו: מומחים לחקלאות, אנשי כספים ומנהל. אנשים אלו נקראו "פקידי הברון".
2. תמיכה כספית חודשית קבועה בכל איכר בהתאם למספר הנפשות בביתו, כלומר: האיכרים היו לשכירי הברון.
3. תמיכה כספית לצורך בניית המשק החקלאי וביסוסו.
4. רכישת מאות אלפי דונם קרקעות והקמת מושבות חדשות.
5. הקמת מפעלי תעשייה לעיבוד התוצרת החקלאית, כגון: יקבים.
6. הקמת מבני ציבור קהילתיים, כגון: בתי ספר, גנים, מרפאות.

חידון

הברון רוטשילד היה ממשפחת בנקאים עשירה מ:

• אנגליה

• **צרפת**

• בלגיה

• ארצות-הברית

הברון רוטשילד נקבר ב:

• אנגליה

• צרפת

• **ארץ ישראל**

• הולנד

הברון רוטשילד נקרא "הנדיב הידוע" מכיוון ש:

• כל הגופים שקיבלו ממנו עזרה היו צריכים לקרוא רחוב על שמו.

• **הוא תרם את כספו בעילום שם, אבל כולם ידעו מיהו אותו תורם נדיב.**

• הוא תרם בנדיבות בתנאי שיכירו בו כגואל המושבות הראשונות.

מניעיו של הברון היו:

• להיכנס לספרי ההיסטוריה כגדול התורמים היהודים במאה ה-19.

• לתמוך ביהודי רוסיה שעלו לארץ.

• לעזור להתמודד עם בעיית האנטישמיות שהתגברה בעולם.

• **להתמודד עם בעיית האנטישמיות וגם לתמוך ביהודי רוסיה שעלו לארץ.**

אנחנו מציגים – הפקידים במושבה (4)

לאחר סיום החידון באורוות הברון, הולכים כולם אל בית "יד לבנים" – שהיה בעבר בית הפקידות (תחנה מספר 7 במפה).

בבית הפקידות, המש"צים עורכים הצגה על יחס הפקידות לאנשי המושבות הראשונות. לאחר ההצגה, ייערך דיון בכמה שאלות.

הצגה

יוסף ויהודה, תושבי המושבה, ממתניים בכניסה לחדר הפקידות עד שהפקיד יחזור מהפסקת התה שלו, ובינתיים משוחחים ביניהם.

יוסף: יהודה, יש בעיות רבות במושבה. אשתו של חיים, שרה, מצפה לילד. חיים נמצא לידה בימים אלו, ולכן חייבים להפחית את שעות העבודה שלו בשדה. מצבם הכספי רע מאוד. אני עצמי נתתי להם חלק ממטבעותי האחרונים, אבל אני יודע שהם הגיעו עד פת לחם. אתה מכיר את חיים, הוא גאה מאוד ואינו מבקש, אבל כולם יודעים עד כמה מצבם קשה. הפקידים אינם מוכנים בשום פנים אופן להעלות להם את הקצבה החודשית.

יהודה: זה לא רק זה. אתה יודע שפקידי הברון מחייבים את בלקין להמשיך לעסוק בגידול גפנים ואינם מאפשרים לו בשום פנים ואופן לעבוד ביקב כפי שהוא רוצה. הם מאיימים עליו שאם לא יעשה כדרישתם, הם יפסיקו לו את הקצבה החודשית מפני ששיש מחסור בגפנים.

יוסף: אני יודע. כל אנשי המושבה ממורמרים מאוד. אין מספיק כסף, אין מספיק עזרה. היחס של הפקידים מחפיר ומתנשא. הם חושבים שהם בעלי המקום. **יהודה:** הי, תראה, הנה סוף-סוף חוזר הפקיד מההפסקה שלו. בוא ננסה לדבר אתו. סליחה, אדוני הפקיד, אפשר להיכנס ולשוחח אתך?

פקיד: מה אתם עושים כאן? שעות קבלת הקהל הם בימים זוגיים, בין השעות תשע לתשע ושבע דקות, ובתיאום מראש בלבד.

יהודה: סליחה, אדוני הפקיד, אבל המצב במושבה קשה מאוד. הברון הבטיח לנו עזרה וכולם מרגישים מאוכזבים.

פקיד (בטון צרפתי מתנשא): אתה יודע מה הבעיה שלכם? אתם פשוט חצופים! לא היה לכם מקורות פרנסה, והברון פתח יקב כדי שתוכלו לעסוק בתעשיית היין. לא היה לכם מושג בעבודה חקלאית, והברון שלח לכם אגרונומים, מהמובילים בעולם, לעזור לכם בגידולי השדה. אפילו קצבאות חודשיות הברון נותן לכם, ולכם יש רק תלונות, תלונות, תלונות!

יהודה: איך אתה מעז לקרוא לנו עצלנים? אנחנו הקמנו את המושבה הזו בידיים שלנו! הברון הבטיח עזרה כי הוא מאמין במטרות שלנו, אבל אתם מתנהגים כאילו הכסף של הברון הוא שלכם, מי שמוצא חן בעיניכם מקבל כסף, ומי שלא עושה כפי שאתם רוצים לא מקבל כלום!

פקיד (כועס): איך אתה מעז...!?

יוסף: יהודה, תירגע.

יהודה: אני לא אירגע! אתם מחליטים עבורנו במה כל אחד יעבוד, איזה גידולים אנחנו נגדל וכמה עזרה נקבל לפי ראות עיניכם! אם הברון ישמע על כך, הוא יכעס מאוד! בכלל, נראה לי שחלק גדול מהכסף שמגיע לנו אתם לוקחים לעצמכם! כולם יודעים אילו מסיבות ונשפים נערכים כאן כל לילה, בזמן שלנו בקושי יש מה לאכול! **פקיד (במבטא צרפתי כועס):** איכר חצוף שכמותך. בכל צרפת הגדולה, אין כפויי טובה כמו שיש כאן. עזוב מיד את המקום! אתה יכול לשכוח מקבלת הקצבה של החודש הזה, ולא תקבל שום בגט ושום קרואסון!

יהודה: ממילא אני לא רוצה מכם כסף! אתה תעזוב! זו המושבה שלנו!

יוסף (מושך את יהודה איתו לכיוון היציאה): קדימה, יהודה, בוא נלך. אין עם מי לדבר.

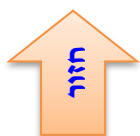
יהודה (לפקיד): חכה, חכה, זה לא נגמר! מרד יהיה כאן! אתה שומע אותי? מרד!

יהודה ליוסף (בעוד הם מתרחקים): אנחנו נלך עכשיו לפתוח קבוצה בפייסבוק, נעשה כאן מרד נגדם. המושבה דורשת צדק חברתי!

עוד ניתן ללמוד על היחסים בין המתיישבים לפקידון הברון [מסיפורו של יהודה](#)
[לייב חנקין](#) ממייסדי ראשון לציון

שאלות לאחר ההצגה

1. לדעתכם, האם צדק הברון במנותו פקידים מטעמו להיות אחראים על המתרחש במושבות? נמקו את תשובתכם.
2. מה היה יחסם של הפקידים לאנשי המושבה? מדוע לדעתכם הדבר קרה?
3. לדעתכם, כיצד היה אפשר לשפר את היחסים בין הפקידים ואנשי המושבות?

מעגל השל"ח (5)

מהו מעגל השל"ח ?

דיון במסר הערכי

המסר הערכי: באחריותי לתרום את חלקי להמשך המעשה הציוני.

כללי שיחה

- א. שיחה במעגל.
- ב. דיבור ברשות.
- ג. משפט קצר.
- ד. הקשבה.
- ה. תגובה עניינית ולא-שיפוטית.

שאלות מנחות

1. מה למדנו היום שהיה חדש עבורך?
2. אילו תופעות שהוצגו במהלך היש"מ מבטאות את המהפך הציוני בראשון-לציון? בעבר התבטא המעשה הציוני בעבודת האדמה, בהקמת יישובים חקלאיים, כגון : מושבות, קיבוצים. בהמשך מאוחר יותר נוסדה העיר תל-אביב, והמעשה הציוני הורחב גם למסחר ולתעשייה. המפעל הציוני לא היה יכול להצליח ללא נחישותם של יחידים ושל קבוצות שלמרות הקשיים (ששמענו עליהם ביש"מ), התעקשו למלא את משימתם ולעמוד במחויבותם למעשה הציוני.
3. לדעתכם, במה מתבטא מעשה ציוני היום? הדגימו עשייה ציונית היום : בשדה, בלאום ובחברה.
4. לדעתכם, במה אנחנו יכולים לתרום להמשך המעשה הציוני?

נסיים ב"מהי ציונות", מאת יואל ריפל

מהי ציונות / יואל ריפל

לסגור סתם ברז שדולף,
לקחת טרמפ חייל עייף
ולא להישאר אדיש

כשמשליכים אשפה לכביש.

להיות תמיד בעניינים,

להתנדב לצנחנים,

האם כל אלה, בכנות,

אינם, בעצם, ציונות?

(המשך)

שאלות נוספות לדיון במעגל השל"ח

ראינו היום שהדרך שבה התייחסו הפקידים לאנשי המושבה גרמה לתרעומת ולמרירות מצד אנשי המושבה. מצב זה היה מורכב: מצד אחד, פקידי הברון הגיעו למושבה במטרה לעזור למתיישבים ולתמוך בהם מבחינה כלכלית. מצד אחר, היחס של הפקידים לאנשי המושבות, שהיה לעתים מזלזל ומתנשא, גרם למחלוקות ולמתחים.

שאלות לדוגמה

1. האם גם אתם נתקלתם במצב שבו מישהו רצה להגיש לכם עזרה או לעשות דבר מה מתוך כוונות טובות, אך הדרך שבה הדבר נעשה גרם לכם להירתע, להתמרמר, להרגיש שאינכם רוצים לקבל את העזרה שהוצעה לכם? תארו את שהרגשתם וחישובו מה אפשר היה לעשות כדי שתקבלו את העזרה ברצון.
 2. בחלק מהאתרים שראינו בסיור, הוצגו בפנינו הקשיים שאתם התמודדו המתיישבים הראשונים במושבה: בבית הפקידות – מאבקים וחילוקי דעות עם פקידי הברון; בבאר המים – והקשיים המרובים במציאת מים למושבה והמאמצים שנעשו לשם כך; בבית הספר "חביב" – הניסיונות הראשונים לייסד לימודים בעברית.
- לדעתכם, ממה נבעה הדבקות במטרה של אותם מתיישבים ראשונים ועקשנותם להמשיך ולנסות, למרות הקשיים שהזכרנו, להישאר במקום ולהקים בו מושבה? מדוע לא קמו ועזבו את המקום?**

ואלה תולדות (6)

תקציר: ראשון-לציון – ממושבה לעיר

(מתוך: אהרונסון, רן (2004), **לכו ונלכה: סיורים במושבות העלייה הראשונה**, ירושלים: יד בן-צבי.)

ראשון-לציון נוסדה כמושבה חקלאית בשנת 1882 על-ידי "חובבי ציון", בהנהגתו של זלמן דוד ליבונטין. מושבה זו הייתה היישוב העברי הראשון במישור החוף הדרומי.

ביום ט"ו באב תרמ"ב (31 ביולי 1882), עלו על הקרקע שבעה-עשר מייסדי המושבה. שם המושבה ניתן לה על-פי הפסוק: "ראשון לציון הנה הנס ולירושלם מבשר אתן" (ישעיהו מא, כז).

בשנת 1883, הצטרפו כמה ביל"ויים למושבה. בשנת 1885, הוקם בה בית כנסת גדול, מבנה מפואר שהיה במשך שנים רבות מרכז חברתי למתיישבים. בית הכנסת ניצב בראש הגבעה שעליה עומדים היום כיכר "המייסדים", בית הספר העברי הראשון "חביב" והמוזיאון לתולדות ראשון-לציון.

בראשון-לציון נוצרו סמלי הציונות (שמאוחז יותר היו לסמלי מדינת ישראל) ובה חודשה התרבות העברית – בייחוד בשפה ובחינוך. אך עם זאת, בחקלאות לא שפר מזלה של המושבה. לאחר תלאות רבות, שנגרמו מפגעי הטבע ומחוסר הניסיון של המתיישבים בחקלאות, בא הברון אדמונד ג'יימס דה רוטשילד לעזרת התושבים והקים במושבה יקב גדול, "יקבי כרמל" (לשעבר "כרמל מזרחי"). אולם, סכסוכים בין פקידי הברון והמתיישבים עיכבו את פיתוח המושבה.

בתקופת מלחמת העולם הראשונה, הופסק הייצוא לחוץ לארץ, מכת ארבה תקפה את המושבה בשנת 1915 וקרבות התנהלו בדרומה בנובמבר 1917. כל אלו הקשו מאוד את חיי התושבים. רק לאחר המלחמה, התחילה המושבה להתפתח ולהתרחב, ובשנת 1950, ניתן לה מעמד של עיר.

זכות ראשונים שמורה לראשון-לציון, שכן בה נוצר לראשונה **הדגל הלאומי** שעתיד היה להיות דגלה של מדינת ישראל. הדגל, שנעשה כטלית שעליה מגן דוד בצבעי כחול ולבן, נעשה בשנת 1885, והונף ברבים בחגיגה לרגל מלאות שלוש שנים למושבה.

ככל הנראה, הסופר האוסטרי-היהודי לודוויג אוגוסט פרנקל היה הראשון שבחר בצבעים כחול ולבן כצבעים הלאומיים היהודיים. הוא העלה רעיון זה בשיר בשם

"צבעי ארץ יהודה", שאותו פרסם כבר בשנת 1864 לאחר שביקר בירושלים. בתקופת העלייה הראשונה, נקבעה צורתו של דגל הלאום במתכונת זו – המוכרת לנו היום. הסופר מרדכי בן הלל הכהן תיעד מסיבה שנערכה בשנת 1884 לרגל יום הולדתו המאה של משה מונטיפיורי, ושבה, לדבריו, "בפעם הראשונה גילינו לפני הקהל הרחב את צבעינו הלאומיים, כי רבים לא ידעו כי תכלת ולבן הם צבעי עמנו". בחירת הצבעים, הן על-ידי פרנקל והן על-ידי אנשי העלייה הראשונה, לא הייתה מקרית. היא נבעה מהמסורת היהודית עתיקת היומין שבה מתעטפים בטלית בעלת פתיל תכלת, כפי שנאמר במדבר טו, לח: "...ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת". בשנת 1885, אם לאור דברים ששמע ממסיבת יום ההולדת לברון ואם מדעת עצמו, הניף ישראל בלקינד, ראש חלוצי ביל"ו, את הדגל במתכונתו זו בחגיגות שלוש שנים להיווסדה של המושבה ראשון-לציון.

דגל מעין זה הניף מיכאל הלפרין באירוע שנערך בשנת 1891 בנס-ציונה, ו"מסדר בני ציון" הניפו דגל כזה בבוסטון באותה השנה. זכות ראשונים שמורה לעיר מסיבות נוספות:

בית הספר העברי הראשון בארץ, "חביב", הוקם בראשון-לציון ב-1886.

האורקסטרה של ראשון-לציון – התזמורת העברית הראשונה בארץ – נוסדה ב-1895.

הגן העברי הראשון בארץ הוקם במושבה על-ידי אסתר שפירא בשנת 1898.

היקב בראשון-לציון היה מהיקבים הראשונים בארץ (היקב הראשון פעל בבית הספר החקלאי מקווה-ישראל).

במושבה הייתה **שביתת הפועלים העבריים הראשונה** (ביקב).

"התקווה" הושרה לראשונה במושבה לאחר שהאיכר שמואל כהן התאים למילים שכתב נפתלי הרץ אימבר מנגינה של שיר עם רומני.

האישה הראשונה שכיהנה כראש עיר בארץ הייתה **חנה לוין**, שכיהנה כראש העיר ראשון-לציון משנת 1956.

ראשון-לציון מתפתחת: בשנות השבעים של המאה ה-20 החל פיתוח גדול בעיר,

והיא התרחבה לצד מערב. כיום, העיר מורכבת משני חלקים עיקריים:

העיר הוותיקה, ממזרח לכביש 4: בצפונה – אזור התעשייה הישן, הקרוי מב"ת (מסחר, בילוי, תעשייה) צפון; בדרומה – תחנת הרכבת; במזרחה – מחנה צריפין ובית החולים "אסף הרופא".

מערב ראשון, ממערב לכביש 4: בצפון-מערב חלק זה – אזור התעשייה החדש, הקרוי מב"ת מערב, ובו קניונים רבים. חלק זה של העיר גובל בים התיכון, ובשוליו נמצאים אגני החמצון של גוש דן.

תמונות מספרות – מהשנים הראשונות (7)

מבט אל המושבה בשנים הראשונות - אלבום המשפחות עדת ראשון לציון.

בית ספר חביב - אלבום משפחות ראשון לציון

גבעת המייסדים - מוזיאון ראשון לציון

מגדל המים - פיקיוקי

ביבליוגרפיה מומלצת

- אהרונסון, רן (2004), **לכו ונלכה: סיורים במושבות העלייה הראשונה**, יד בן צבי ירושלים.
- אהרונסון, רן, **הברון רוטשילד והמושבות העבריות**, יד בן-צבי, ירושלים
- גורדון, אבשלום (1990), **מסע אל הילדות – דמויות בראשל"צ**, רשפים.
- גלעדי, דן (1979), **ראשון-לציון בחסות הברון (1882-1900)**, יד בן-צבי ירושלים.
- עיריית ראשל"צ (2000), **ראשון-לציון – אלבום צילומים**
- ענר, זאב (1990), **סיפורי מושבות, סיפורן של חמישים ושתיים המושבות**, משרד הביטחון, תל אביב.
- שרה, אהרונ ומהיר אהרונ (עורכים) (1995), **אישים ומעשים בראשון-לציון, רחובות, נס ציונה והסביבה**, מקסם.

קישורים אינטרנטיים נוספים

- **אלבום המשפחות – עדת ראשון-לציון**, מוזיאון ראשון-לציון.
- **היקב בראשון-לציון** – סרטון ביוטיוב.
- **חבורת "יהודה" – חלוצי התחבורה בראשון-לציון**. חברת "אגד"
- מפה – מישור החוף הדרומי, **הספרייה הווירטואלית – מט"ח**.
- **מצגות – אתר מוזיאון ראשון-לציון**.
- **מצגות ערים – אתר של יגאל מורג**.
- **עיריית ראשל"צ**.
- **על אודות העיר**. ציר זמן- אתר העירייה
- **ראשון-לציון עירי**. - רשימת בביבליוגרפיה עמלנט
- **תולדות ראשון-לציון**. – מאמרים ש.י.ל שירות יעוץ לאזרח
- **תמונות של המושבה ראשון-לציון**- גוגל

